

Wirydarz przy zakrystii kościoła św. św. Piotra i Pawła w Krakowie

**Program prac konserwatorskich do murów odkrytych w toku
archeologicznych badań wykopaliskowych na terenie wirydarza oraz do
murów granicznych wirydarza (wschodniego i południowego)**

Opracował: Ignacy Jakubczyk

Kraków, luty 2023 r.

I. Identyfikacja obiektów

OBIEKTY: mury fundamentowe i licowe kamienicy z łamanego wapienia jurajskiego (XIII/XIV w.); relikty fundamentu odcinkowego kamienicy (XVI w.) wraz z fragmentem jej ceglanej ściany południowej; relikty fundamentu z wapienia (XVI w.); fundamenty budynku dawnego Archiwum Uniwersytetu Jagiellońskiego z cegły i kamienia wraz z wtopionymi w nie reliktyami kamienicy XIII/XIV w.; kamiennie-ceglany mur (XVII-XVIII w.) łączący NW narożnik klasztoru ss. Klarysek z narożnikiem SE kościoła p.w. św. św. Piotra i Pawła; mur otynkowany oddzielający wirydarz od Plant krakowskich (XIX w.); strzypie miejskiego muru obronnego (XIV w.) z łamanego wapienia

LOKALIZACJA: wykopy archeologiczne na terenie wirydarza przy zakrystii kościoła p.w. św. św. Piotra i Pawła w Krakowie oraz granice wirydarza (południowa i wschodnia)

PROWADZĄCY PRACE WYKOPALISKOWE: prof. Jacek Poleski

BADANIA ARCHITEKTONICZNE: dr hab. inż. Anna Bojęś - Białasik

WŁAŚCICIEL: Parafia Wszystkich Świętych w Krakowie

INWESTOR PROGRAMU: Fundacja Panteon Narodowy

WPIS DO REJESTRU ZABYTKÓW: nr rej. A-4 z 25 III 1931 r.; 30 I 1973 r. [A-179/M]

II. Dane historyczne

Teren obecnego kościelnego wirydarza wchodził w skład wawelskiego podgrodzia - Okołu i sąsiadował z jego wschodnimi wałami co najmniej od 2 poł. IX wieku.

Na przełomie XI i XII wieku po jego stronie południowej powstał kościół św. Andrzeja fundowany prawdopodobnie przez wojewodę Sieciecha, przedstawiciela potężnego rodu Toporczyków (protoplastów Tęczyńskich), będącego również właścicielem siedziby rodowej zlokalizowanej w pobliżu świątyni. Poświadczona źródłowo jest dalsze posiadanie przez Toporczyków-Tęczyńskich wielkiej własności ziemskiej na Okole bezpośrednio na północ od kościoła św. Andrzeja (co najmniej od połowy XIV wieku), w skład którego wchodził niewątpliwie również teren obecnego wirydarza. Graniczyła ona tam z posiadłościami innych możliwych rodów, między innymi Ocieskich i Ligęzów. Na tym obszarze, w okolicy późniejszego kościoła św. św. Piotra i Pawła, notowany jest przed 1370 rokiem dwór Tęczyńskich. Od roku 1373 właścicielem domu i rozległej działki stał się kasztelan i starosta krakowski Jan z Tęczyna, zmarły w roku 1405.

W roku 1379 kanonik katedry krakowskiej, Nawój z Tęczyna, z udziałem brata, wspomnianego kasztelana Jana, ufundował ołtarz św. Andrzeja w katedrze krakowskiej, na jego uposażenie przeznaczając część działki rodowej na Okole – parcelę przyległą od północy do kościoła Klarysek. W międzyczasie, dawne wały średniowieczne sąsiadujące z omawianym terenem, zastąpiono obronnym murem, a około połowy XIV wieku Okół przestał być samodzielną osadą-miastem i został włączony do Krakowa.

W końcu XVI wieku Towarzystwo Jezusowe starało się o budowę w Krakowie nowego domu profesorów wraz z kościołem. W związku z tym ks. Piotr Skarga z upoważnienia króla Zygmunta III w 1596 r. wykupił przy ul. Grodzkiej kilka sąsiadujących ze sobą nieruchomości: dworek Joachima Ocieskiego, kasztelana olsztyńskiego, plac klarysek na północ od klasztoru i kościoła św. Andrzeja i dom kasztelana Stadnickiego, kasztelana sanockiego. Rozpoczął również układy z kanonikiem Janem Zerzyńskim o zamianę jego dwóch kamienic. W roku następnym rozpoczęto budowę kościoła św. św. Piotra i Pawła, a wraz z nim także budynku jezuickiego kolegium. Najstarszą część kolegium (skrzydło pd.-wsch.) ukończono w 1603 r. (dawny dom profesorów, Stare Kolegium, później Archiwum Uniwersytetu Jagiellońskiego - Collegium Broscianum). Kościół poświęcono ostatecznie w 1635 roku.

Na przełomie XVI i XVII w. ss. Klaryski, w NE części swojej posesji, przy miejskim murze obronnym, ufundowały budynek gospodarczy, stanowiący część wschodniego skrzydła klasztornego. Sąsiadował on z SE narożnikiem kościoła św. św. Piotra i Pawła. Krótki odcinek pomiędzy narożnikiem NW klasztornego budynku a zniesioną kościelną szkarpą narożną połączono murem kamienno-ceglanym (XVII-XVIII w.), pozostawiając w nim otwór komunikacyjny. Mur poważnie przebudowano w XIX wieku, a w kolejnym stuleciu otwór zamurowano cegłą maszynową.

W XIX wieku pomiędzy kościołem a dawnym Archiwum UJ, poniżej poziomu gruntu, poprowadzono kanał blokowy murowany z cegły.

Po zniesieniu miejskich murów obronnych w drugim dziesięcioleciu XIX wieku narożnik NE wschodniego skrzydła ss. Klarysek połączono murem z narożnikiem SE dawnego Archiwum UJ. W ten sposób wydzielono tzw. wirydarz przy zakrystii kościoła w obecnym kształcie (dziedziniec położony pomiędzy wschodnią ścianą zakrystii kościoła, południową ścianą budynku dawnego Archiwum UJ, północną ścianą wschodniego skrzydła klasztoru ss. Klarysek i murem oddzielającym teren wirydarza od Plant).

Od 2010. r. prowadzone były wykopaliskowe prace archeologiczne. Objęły one wirydarz oraz prowadzące do niego od północy przejście długości blisko 10 m i szerokości blisko 3 m. Poza bardzo licznymi pozostałościami obiektów i warstw archeologicznych, datowanych od IX w. do czasów współczesnych, odkryto tu również relikty średniowiecznych i wczesnonowożytnych budynków murowanych. Ponieważ w związku z otoczeniem tego rejonu Krakowa (dawne podgrodzie wczesnośredniowiecznego grodu na Wawelu – Okół) najpierw wałem drewniano ziemnym, a od czasów Kazimierza Wielkiego obronnym murem z fragmentów łamanego wapienia na zaprawie, poprzez trwające blisko 12 wieków procesy osadnicze zakumulowały się w tym miejscu nawarstwienia antropogeniczne (archeologiczne) o grubości od 4 do blisko 6 m, relikty dawnej architektury murowanej miały szansę zachować się tu w stosunkowo dobrym stanie.

W rezultacie dotychczasowych badań zostały odsłonięte unikatowe fragmenty murowanej zabudowy tego terenu, sięgające (budowle kamienne) 2. połowy XIII w.

Literatura i źródła informacji:

1. J. Firlet, P. Kajfasz, *Badania archeologiczne przy kościele Sióstr Klarysek w Krakowie w latach 2011 i 2014-2016* [w:] Zagadnienia konserwatorskie, s. 599-612.
2. *Katalog Zabytków Sztuki w Polsce*, t IV, Miasto Kraków, cz. II, Kościoły i Klasztory Śródmieścia, 1, red. A. Bochnak, J. Samek, Warszawa 1971
3. *Katalog Zabytków Sztuki w Polsce*, t IV, Miasto Kraków, cz. III, Kościoły i Klasztory Śródmieścia, 2, red. A. Bochnak, J. Samek, Warszawa 1978
4. J. Kurtyka, *Tęczyńscy. Studium z dziejów polskiej elity możnowładczej w średniowieczu*, Kraków 1997.
5. Materiały i informacje uzyskane od prowadzącego prace wykopaliskowe prof. Jacka Poleskiego
6. *Zabytki architektury i budownictwa w Polsce. Kraków*, Krajowy Ośrodek Badań i Dokumentacji Zabytków, Kraków 2007, s. 42.

III. Opis obiektu

- Relikty kamienicy z XIII/XIV wieku

Na terenie wirydarza odkryto dobrze zachowane relikty najstarszej w tej części Krakowa kamienicy, datowanej na przełom XIII i XIV w., o wymiarach zewnętrznych 17,6 m - 17,4 m x 11,4 m i uchwyconej w najwyższym punkcie wysokości 4,5 m (przyziemie i dolne partie parteru). Przeciętnie wysokość zachowanych partii jej ścian wynosiła między 3,0 a 4,0 m. Po wykonaniu niezbędnych obliczeń na podstawie dokumentacji geodezyjnej i archeologicznej z przeprowadzonych badań wynikają następujące powierzchnie ścian i korony murów opisanej kamienicy: ściany zewnętrzne – 54 m², ściany wewnętrzne – 70 m², korona murów – 22 m² (razem 146 m²).

Rekonstruowane wymiary jednoprzestrzennego wnętrza budynku wynosiły 15,0 x 8.8 m, co czyni bardzo prawdopodobnym przypuszczenie, iż drewniany strop nad przyziemiem budynku musiał być wsparty potężnym sosrębem na drewnianych filarach, biegnącym wzdłuż dłuższej osi budynku. Grubość murów w partii przyziemia wynosiła około 1,3 m, zaś w partii parteru ściany wschodnia i zachodnia były węższe o około 0,15 m. Wiemy o tym, bowiem w narożniku południowowschodnim budynku zachowała się tzw. odsadzka, szerokości 0,15 m – miejsce posadowienia pierwotnej, drewnianej murłaty, na której wspierały się belki stropu nad przyziemiem. Dzięki temu znana jest wysokość przyziemia od glinobitej posadzki do stropu, która wynosiła około 3,0 m.

Budynek został wzniesiony wyłącznie z nieregularnych fragmentów łamanego wapienia (bez zastosowania innych rodzajów skały, jak i cegły), łączonych zaprawą wapienno-piaskową. Fragmenty wapienia układano w murze, stosując tzw. warstwy wyrównawcze, rozmieszczone około 0,9 m jedna od drugiej. Większa część opisywanej budowli znalazła się pod wschodnią partią barokowego kościoła św. św. Piotra i Pawła (na jej pozostałościach oparte zostały tam fundamenty niektórych kościelnych ścian). Jednak jej wschodnia partia została odsłonięta w zachodniej części wirydarza i w prowadzącym doń od północy przejściu, od poziomu zachowanej korony muru aż do stopy fundamentowej. Odsłonięto dwa narożniki budynku – południowowschodni i północnowschodni, a także ścianę wschodnią (w całości od strony wewnętrznej muru, w połowie od strony zewnętrznej) i fragmenty ściany południowej oraz północnej. Ściany południowa i północna budynku „wchodziły” w fundament ściany wschodniej zakrystii kościoła, zaś na północnej partii ściany wschodniej opisywanej

kamienicy wspierał się narożnik południowozachodni i fragment fundamentu ściany zachodniej dawnego budynku Archiwum UJ.

Fragmenty lica wewnętrznego kamienicy noszą ślady działania ognia. Być może jest to efekt funkcjonowania w jej przyziemiu dużego warsztatu odlewniczego w XV i początkach XVI w. (po zaprzestaniu jego użytkowania jako obiektu mieszkalnego). Na podstawie przesłanek wynikających z analizy kontekstu archeologicznego tego budynku, jak i jego cech stylistycznych i analizy porównawczej, datę jego budowy umieszczać należy w 2. połowie XIII w., najpóźniej zaś na przełomie XIII i XIV w.

- Relikty fundamentu odcinkowego i dolnej części ściany parteru kamienicy z XVI wieku

Kamienica z XVI w. zbudowana na planie prostokąta o wymiarach 25 m x 10,5 m, dłuższą osią usytuowana była prostopadle do starszego budynku opisanego powyżej. Jej zachodnia partia zbudowana została celowo z wykorzystaniem murów północnej części rozwalisk starszej budowli. Sięgała w kierunku wschodnim aż do muru obronnego miasta (w tej jego partii z czasów Kazimierza Wielkiego), który budowniczowie wykorzystali jako jej wschodnie zamknięcie. Budowniczowie opisywanej kamienicy poprowadzili jej ścianę południową mniej więcej w połowie reliktyw starszej, średniowiecznej budowli, jej ścianę zachodnią posadowili najpewniej na koronie reliktyw zachodniej ściany średniowiecznej kamienicy, zaś zachodnią partię północnej ściany posadowili na relikwach północnej ściany starszego, opisanego powyżej budynku.

W trakcie badań wykopaliskowych odsłonięto w obrębie wirydarza 2 zachowane w całości filary fundamentowe ściany południowej kamienicy (o wymiarach 1,6 – 1,8 x 1,2 m i zachowanej wysokości 2,4 m), relikty trzeciego, przylegającego do nieistniejącego już dzisiaj średniowiecznego muru obronnego, odkryto już po stronie zewnętrznej (wschodniej) muru oddzielającego wirydarz od Plant. Badania ujawniły również pozostałości łuku fundamentowego i dolnej partii ceglanej ściany południowej opisywanej XVI-wiecznej kamienicy, wsparte od strony wschodniej na rozwaliskach parterowej części wschodniej ściany starszej, powyżej opisywanej średniowiecznej siedziby możnowładczej. Ten fragment konstrukcji budynku miał wymiary 1,9 x 0,9 m, wysokość 2,1 m. Opisane filary fundamentowe i łuk fundamentowy wykonane były z łamanego wapienia na zaprawie wapienno-piaskowej, uchwycona dolna partia ściany południowej parteru tej budowli zbudowana została z cegły o grubości około 8 cm, ułożonej w wątku polskim. W sumie powierzchnia fasad i zachowanej korony filarów i łuku fundamentowego ściany południowej opisanych reliktyw kamienicy z XVI w. wynosiła 40,4 m².

Z opisaną kamienicą z XVI w. łączy się niewielki fragment ściany fundamentowej („wchodzącej” pod fundament budynku dawnego Archiwum UJ), dzielącej wewnątrz kamienicy na dwie równe części – wschodnią i zachodnią. Szerokość fundamentu wynosiła około 0,33 m, uchwycona długość 1,0 m, uchwycona wysokość 1,0 m (powierzchnia ścian i korony owego fundamentu wynosiła więc około 2,7 m²). Z zaprezentowanych powyżej przesłanek wynika jasno, iż budynek ten nie był podpiwniczony.

- Fundament z wapienia z XVI w.

Najmłodszym odkrytym w trakcie badań reliktem muru z wapieni na zaprawie wapienno-piaskowej okazał się fundament muru, biegnącego po linii SSW-NNE. Jego obecność zarejestrowana została w 1959 r. przez Teresę i Kazimierza Radwańskich, a w badaniach prowadzonych w ostatnich latach przez prof. Jacka Poleskiego wiedza na jego temat została rozszerzona. Mur ten „dotykał” południowej ściany opisanej powyżej kamienicy z XVI w., od strony południowej „wchodził” zapewne pod północną ścianę wschodniego skrzydła klasztoru ss. Klarysek. Uchwycono mur na długości 10,0 m, jego szerokość wynosiła 1,2 m, zachowana wysokość 2,4 m. W sumie powierzchnia fasad i zachowanej korony fundamentu wynosiła więc 63,0 m². Relikt tego fundamentu należy datować także na XVI w. Wątek częściowo przesłonięty jest nawarstwieniami zapraw pierwotnej i wtórnych. W toku prac technicznych fundament został wzmocniony poprzez wprowadzenie żelbetowej konstrukcji z lanych belek krzyżujących się pod kątem prostym, wspierającej wykonany powyżej strop żelbetowy.

- Fundamenty budynku dawnego Archiwum Uniwersytetu Jagiellońskiego

(XVI/XVII w.), wydzielającego wirydarz od północy i budującego wschodnią ścianę północnego wejścia do niego, wymurowano z łamanego kamienia, ciosów i cegły o niepełnym wymiarze, spajanych zaprawą wapienno-piaskową. W narożniku SW i odcinku zachodnim oparte są na reliktach wschodniego fundamentu kamienicy z XIII/XIV w. opisanej wyżej. W wyższych partiach zachodniego odcinka fundamentu dawnego archiwum, odsłoniętego w toku badań na długości 9.0 m, zwraca uwagę obecność dużych bloków kamienia.

W odcinku południowym fundamentu dawnego archiwum, odkrytym na długości 11 m, wątek przesłonięty jest w znacznym stopniu zaprawą. Tam gdzie jest lepiej widoczny dostrzec można poziomy układ naprzemiennie występujących warstw budulca oraz zaprawy. We

wschodniej części południowego odcinka fundamentu obecny jest otwór starego kanału, wieńczony ceglanym łukiem odcinkowym. Wnętrze otwierające się za nim jest zasypane gruzem. Wschodni węgar otworu wykonano z udziałem prostopadłościennych, kamiennych ciosów.

W toku prac technicznych południowy odcinek fundamentu został wzmocniony poprzez wprowadzenie żelbetowej konstrukcji z lanych belek krzyżujących się pod kątem prostym, wspierającej wykonany powyżej strop. Konstrukcją taką nie został opatrzony zachodni fundament budynku, równoległy do muru kościoła.

- Mur łączący NW narożnik wschodniego skrzydła klasztoru ss. Klarysek z narożnikiem SE kościoła św. św. Piotra i Pawła (XVII-XVIII w.) graniczy z wirydarzem od strony południowej. Wykonany został z kamienia łamanego i cegły łączonych zaprawą wapienno-piaskową. Jego długości wynosi 3,5 m. Nadbudowany jest cegłą z różnych faz historycznych, o nieregularnym wątku. W części dolnej, występuje w nim otwór o prostych węgarach, wieńczony łukiem odcinkowym, komunikujący dawniej podwórze klasztorne z wirydarzem kościoła, a obecnie zamurowany cegłą maszynową (wozówkowo) na zaprawie cementowo-piaskowej. W zaślepionym otworze pozostała zawieszona na zawiasach współczesna furtka ze spawanych żelaznych prętów i profili.

- Mur oddzielający wirydarz od Plant krakowskich powstał pomiędzy narożnikiem NW wschodniego skrzydła klasztoru ss. Klarysek a narożnikiem SW dawnego Archiwum UJ. Jego długość wynosi 14,8 m, powierzchnie są otynkowane, a całość zabezpieczona dwuspadowym daszkiem krytym karpiówką. Przy północnej krawędzi muru obecny jest otwór komunikacyjny opatrzony jednoskrzydłowymi, metalowymi drzwiami. Przy krawędzi południowej w jego skład wchodzi niewielki fragment strzępia kamiennego, średniowiecznego muru miejskiego. Małe powierzchnie wątku, otynkowanego gdzie indziej muru, widoczne są jedynie od strony zachodniej. Wykonany został on tam z materiału ceglanego i kamiennego (zapewne wykorzystanego wtórnie), łączonych zaprawą wapienno-piaskową. Układ wątku jest nieregularny. W części środkowej uwidacznia się niewielka powierzchnia muru wykonanego cegłą w położeniu główkowym. Dolna część muru od strony wirydarza wzmocniona została poprzez wylanie poziomej belki żelbetowej. W pełni otynkowana, wschodnia powierzchnia muru pokryta jest obecnie kolorowym graffiti.

IV. Stan zachowania i przyczyny zniszczeń

Ogólny stan zachowania murów odkrytych w czasie archeologicznych badań wykopaliskowych na terenie wirydarza jest zróżnicowany.

Relikty kamienicy z XIII/XIV wieku w swojej części południowej są zwarte pod względem konstrukcyjnym (tak w partiach fundamentu jak i zachowanej części pierwszej kondygnacji). Są stabilne, nie wykazują odchyłen ani strukturalnych pęknięć.

Poziom zachowania muru zmniejsza się poważnie w kierunku północnym. Jego zniszczenia związane są tam przede wszystkim z budową w tym miejscu późniejszych obiektów (kamienicy z XVI w., kolegium jezuickiego XVI/XVII w. (później Archiwum UJ) i kanału blokowego (XIX w.). Od strony zachodniej pozostałości kamienicy wnikają pod fundament kościoła św. św. Piotra i Pawła.

Po stronie południowej, zachowane fragmenty ścian budynku, odcinają się wyraźnie od fundamentów warstwą wyrównawczą (od zewnątrz) i relikdami odsadzki (od strony wnętrza). Górą relikty ścian urywają się tam nieznacznie poniżej dotychczasowego poziomu wirydarza. Wyburzenie muru w tym miejscu związane było z rujnacją średniowiecznego budynku, skutkującą w ostatniej fazie zniwelowaniem partii pozostającej ponad ziemią. Dalsze zniszczenia jego relikatów brały się w dużej mierze z wnikania wód opadowych w strzępia muru i degradacji wapienno-piaskowej zaprawy. Prócz wilgoci o różnej genezie oraz zmian jej poziomu, na rozpad zaprawy miało wpływ oddziaływanie mikroorganizmów i czynników chemicznych występujących w gruncie. Jej osłabienie skutkowało widocznymi dziś brakami spoin, ich kruszeniem, pudrowaniem i spękaniem przekładającymi się na rozluźnienie wiązań budulca. Spektakularnym efektem degeneracji lepiszcza jest brak dużego fragmentu wewnętrznego lica ściany wschodniej budynku.

Na licowej, zewnętrznej powierzchni tejże ściany poziom występowania zaprawy wapienno-piaskowej jest większy, niż w partii jej fundamentu. Może to wskazywać na pierwotne rozcieranie nadmiarów zaprawy spoin na powierzchnie budulca, prowadzące do częściowego wyrównania płaszczyzny ściany. Zaprawa przesłania tam tym samym w znacznej mierze powierzchnię wątku, ograniczając możliwość oceny jego stanu. Nie ułatwia jej również obecność grubej warstwy zanieczyszczeń.

Na wewnętrznej powierzchni ściany wschodniej kamienicy widoczne są okopcenia świadczące o ożywaniu w przeszłości otwartego ognia w jej sąsiedztwie.

Stan reliktów fundamentu odcinkowego kamienicy z XVI w. oraz jej ściany jest zły.

Usunięcie gruntu, w którym od początku się znajdowały stworzyło całkiem nowe warunki, w których ich statyka została zachwiana. Odsłonięcie ich w toku prac wykopaliskowych wymagało doraźnej stabilizacji w postaci podpór z drewna i płyt OSB oraz wypełnień pianą montażową wprowadzoną w pustki po oryginalnej, zupełnie zdeintegrowanej zaprawie spajającej. Wprowadzone zabezpieczenia wraz z podbiciem fundamentów sprawiły, że dziś są one stabilne.

Oddziaływanie chemiczne i fizyczne antropogenicznego gruntu, w którym zostały posadowione oraz zmiany jego wilgotności sprawiło, że zaprawa spajająca filary uległa poważnemu osłabieniu. Istnieje duże prawdopodobieństwo również, że pierwotnie nie wypełniała ona do końca przestrzeni pomiędzy kamieniami. Łatwo więc dochodziło do spękań i rozpojeń, które w pełni ujawniły się po odkopaniu filarów. Widoczne na zewnątrz powierzchnie zaprawy są obecnie zmurszałe, kruszą się i łuszczą. Krystalizujące sole mineralne na powierzchniach wysychających zwolna struktur powodują ich rozsadzanie i pudrowanie. Osypujące się miejsca widoczne są jako jaśniejsze powierzchnie na ogólnie silnie zabrudzonych filarach, w zagłębieniach których ponadto ciągle zalegają pozostałości gruntu.

Podbicie fundamentów oraz wylanie żelbetowego stropów i konstrukcji w bliskim sąsiedztwie filarów sprawiło, że w wielu miejscach ich powierzchnie zostały niecelowo pokryte zaprawą cementowo-piaskową.

Łęk odcinkowy wchodzący w skład fundamentu oraz reliktów ceglanych ścian odsłonięte w zachodniej części eksplorowanego terenu, widoczne są tylko częściowo. Od wschodu fundament oparty został na murze kamienicy z przełomu XIII i XIV wieku, od zachodu wtopiony jest w szesnastowieczny fundament kościoła św. św. Piotra i Pawła. Jego statyka nie jest naruszona, a silnie zabrudzone powierzchnie nie wykazują istotnych zniszczeń.

Relikt fundamentu z wapienia na zaprawie wapienno-piaskowej (XVI w.), odkryty w czasie badań Teresy i Kazimierza Radwańskich oraz Jacka Poleskiego, przebiega w centralnej części wirydarza na osi NS. Jego ogólny stan jest zły. Zagrożona statyka została ustabilizowana poprzez jego podbicie. Zastosowana żelbetowa konstrukcja wspierająca strop, wylany nad najniższą kondygnacją planowanego budynku, stabilizuje jednocześnie fundament, poważnie ciąży jednak również nad jego odbiorem.

W najgorszym stanie technicznym znajdują się dolne partie obiektu. Widoczne są znaczne ubytki kamienia i ich doraźne zabezpieczenia zaprawą mineralną, wprowadzoną w toku badań. Ponadto budulec bywa tam niestabilny w wyniku braków pierwotnej zaprawy. W głębszych ubytkach zalegają również warstwy gruntu, wysypującego się na zewnątrz w miarę schnięcia obiektu. Przyczyny destrukcji są analogiczne jak w przypadku fundamentu odcinkowego.

Wyżej, w części środkowej, zauważalne są straty związane z krystalizacją soli, objawiające się łuszczeniem i odpadaniem zewnętrznych warstw zaprawy oraz pudrowaniem powierzchni. Inaczej niż w innych rejonach widoczne są tam również poddane tym procesom fragmenty cegieł, stanowiące prawdopodobnie część pierwotnego budulca.

Na stykach żelbetowych konstrukcji z murem uwidacznia się poliuretanowa piana montażowa, którą uszczelniano szalunki i zabezpieczano mur przed niekontrolowanym przedostawaniem się lanego betonu na zabytkowe powierzchnie. Starania te nie zawsze były skuteczne. Jak wszystkie mury odsłonięte w toku prac wykopaliskowych na terenie wirydarza, także ten pokryty jest grubą warstwą zabrudzeń.

Fundamenty budynku dawnego Archiwum UJ dobrze spełniają swoje funkcje. Ich odsłonięcie w trakcie badań wykopaliskowych i działania zmierzające do powstania nowego budynku w bezpośrednim sąsiedztwie, wiązało się z potrzebą wprowadzenia konstrukcji żelbetowej przy ich odcinku południowym (analogicznej jak w przypadku muru odkrytego przez Radwańskich i Poleskiego). Wypełniając role jakie dla jej przewidziano, ciąży swoją formą nad odbiorem zabytkowego fundamentu, przeznaczonego do ekspozycji. W miejscach styku żelbetu z fundamentem uwidacznia się poliuretanowa piana montażowa, którą uszczelniano szalunki z płyt OSB. Pomiędzy belkami konstrukcji widoczny jest regularny i dobrze rysujący się układ naprzemiennie występujących warstw budulca i zaprawy, wskazujący na prawdopodobne niedostateczne zmieszanie obydwu komponentów w procesie powstawania fundamentu. Dlatego pustki pomiędzy kamieniem pierwotnie zostały wypełnione gruntem.

Przy zachodnim odcinku fundamentu konstrukcji żelbetowej nie wprowadzono. Jego dolne partie, będące pozostałością kamiennego fundamentu kamienicy z XIII/XIV w. wykraczają na zachód poza linie muru dawnego archiwum. Stan kamiennych relikwów jest analogiczny jak w przypadku strzępi murów wspomnianej kamienicy. Jego istotną cechą są znaczne ubytki zaprawy wapiennej, odbijające się na stabilności budulca. Braki wypełniają drobiny gruntu wysypującego się na zewnątrz w miarę wysychania.

Straty zaprawy i budulca widoczne są również wyżej, gdzie fundament złożony jest z cegły i ciosów kamiennych.

Odsłonięcie obydwu odcinków fundamentu dawnego archiwum (południowego i zachodniego), przyczyniło się do zmiany warunków mikroklimatycznych, w jakich dotąd funkcjonowały. Zmniejszenie wilgotności otoczenia spowodowało ich wysychanie, co wiązało się również z krystalizacją soli mineralnych w partiach zewnętrznych. Jego efektem jest odpadanie warstw zaprawy, łuszczenie i pudrowanie się materiałów. Procesy te trwają. Niekorzystne zjawiska maskowane są częściowo grubą warstwą występujących zabrudzeń.

- Mur łączący NW narożnik wschodniego skrzydła klasztoru ss. Klarysek

z narożnikiem SE kościoła św. św. Piotra i Pawła wymaga interwencji konserwatorskiej. Najważniejszym, destrukcyjnie oddziałującym zjawiskiem jest kapilarne podciąganie wody przez niego, powodowane jej wadliwym odprowadzeniem z sąsiedztwa obiektu i brakiem izolacji jego fundamentów. Obecne zabezpieczenie terenu przy murze przed wodą opadową o formie wylanej betonowej powierzchni z wymodelowanym korytem w jej osi środkowej nie jest skuteczne z powodu występujących w niej spękań. Niekorzystnie na odprowadzenie wody wpływają tu także gromadzące się zanieczyszczenia o różnym pochodzeniu. Konsekwencją zawilgocenia muru jest krystalizacja soli mineralnych, rozsadzająca zewnętrzne powierzchnie kamienia, cegieł i spoin, co skutkuje ich rozwarstwieniem oraz pudrowaniem. Ekspozycja na zmienne, zewnętrzne warunki klimatyczne sprawia, że drobiny osłabionych powierzchni kamienia, cegły i spoin są splukiwane oraz zabierane przez wiatr. Efekty wietrzenia budulca są widoczne w postaci wżerów i głębszych ubytków cegieł (szczególnie w górnych partiach muru), które w ten sposób straciły swoje powierzchnie licowe. Proces ten z pewnością występuje od lat.

Uzupełnienia ubytków muru wykonane są głównie przy udziale kamienia i zaprawy cementowo-piaskowej. Koncentrują się na ościeżach i łuku dawnego otworu komunikacyjnego oraz jego sąsiedztwie. Charakter ich kamienia zbliżony jest do wykorzystanego pierwotnie. Zaprawa natomiast jest elementem wyrównującym powierzchnie muru, stąd spoiny są tam szersze niż w oryginalnych partiach wątku.

Drobiny zmurzałych cegieł, kamienia, spoin i pyłów są dobrym podłożem dla rozwoju glonów, których obecność obserwujemy w miejscach najbardziej osłoniętych od słońca, tj. dolnych rejonach muru kamiennego. Tam też zaznacza się obecność mchów i roślinności zielnej.

Żelazna furtka w zamurowanym otworze komunikacyjnym nie wykazuje zasadniczych ubytków formy, pokryta jest jednak w całości produktami korozji. Utrata użytkowych funkcji przez furtkę, sprawiła że od dawna nie była malowana, a ślady dawnych zabezpieczeń czy powłok malarskich nie zachowały się.

Prowadzone po powierzchni muru instalacje widoczne w postaci rurek żeliwnych i PCV, mocowanych do wążka oraz swobodnie opadającego drutu odgromowego, oddziałują negatywnie na stan i estetyczny odbiór muru. Prócz zniszczeń związanych bezpośrednio z ich poprowadzeniem, generują także powstawanie kierunkowych zacieków, przechodzących z czasem w ubytki budulca i spoin muru. Możliwe również, że nie są również obecnie czynne.

Mur oddzielający wirydarz od Plant krakowskich, wykończony warstwą tynku, znajduje się w relatywnie dobrym stanie.

Największe uszkodzenia od strony wschodniej związane są z kapilarnym podciąganiem wilgoci. Jej odparowywanie przez doły muru prowadził do krystalizacji soli mineralnych i degradacji powierzchni wążka oraz tynku w tym rejonie. Objawia się to ubytkami budulca i związanej z nim wyprawy w pasie bezpośrednio sąsiadującym z gruntem, a także bardziej powierzchniowymi stratami powyżej. Zjawisko to występuje od dawna. Świadczą o tym wtórne szlichty i lokalne łaty uzupełniające stare ubytki. Warstwy tych napraw w wielu miejscach są także spękanе, łuszczą się i odpadają. Na tynkach widoczna jest krystalizacja soli w postaci zabieleń.

W miejscach wilgotnych i ocienionych znać wykwity zielonych glonów. Całe łatwo dostępne powierzchnie tynku pokryte są barwnym graffiti, którego forma wskazuje na jego malowanie w kilku fazach. Obejmuje ono również powierzchnie drzwi żelaznych zamykających otwór komunikujący wirydarz z Plantami. Mur w całości nosi ślady poważnych zabrudzeń, a poniżej zamontowanych na nim punktów oświetleniowych także pionowych zacieków. Daszek dwuspadowy zabezpieczający mur od góry pokryty jest dachówką. Różnorodność jej odcieni barwnych świadczy o kilkukrotnej lokalnej wymianie. Nowe dachówki nie zawsze właściwie leżą w płaszczyźnie połaci. Mimo uzupełnień w wielu miejscach widać ciągle braki pokrycia oraz jego spękania. Prócz zanieczyszczeń i glonów na połaciach dachowych dobrze odcinają się również jasne zabrudzenia ptasim guanem oraz fragmenty zaprawy, nie dość precyzyjnie zadawanej przy kładzeniu nowych gąsiorów na kalenicy.

Od strony wirydarza mur w dolnej części jest przesłonięty żelbetową ścianką, wylaną z potrzeb ekspozycyjnych zamierzonego, nowego budynku. Poza tym jest on otynkowany. Pozbawiony wyprawy jest jedynie poziomy pas niewielkiej wysokości występujący

bezpośrednio ponad żelbetową ścianką. Na podstawie tej naturalnej odkrywki sformułowano uwagi dotyczące wątku murowego umieszczone w opisie obiektu. Odsłonięty wątek jest znacznie zabrudzony, co wskazuje na pewien dystans czasowy jaki wystąpił od usunięcia tynku. Miejscami obecne są na nim pajęczyny. Problemy z kapilarnym podciąganiem wilgoci sygnalizowane wyżej, od strony zachodniej objawiają osypywaniem drobin zaprawy i łuszczeniem cegły.

Powierzchnie tynków o dużej plastyce, są spękane i w wielu miejscach odspojone. Nie znaczyć na nich obecności warstw barwnych. Ich wykończenie polegało na bieleniu, wtórnie wielokrotnie powtarzanym. Obecnie tynk, tak jak inne powierzchnie, jest silnie zabrudzony, a miejscami występują na nim napisy, oznaczenia cyfrowe i graficzne wykonane ołówkiem, związane z toczącymi się pracami. Do muru dolegają miejscami również drewniane elementy rusztowań.

5. Program prac

A) Wnioski i założenia konserwatorskie

Relikty murów odkryte w toku archeologicznych badań wykopaliskowych na terenie wirydarza na wschód od zakrystii kościoła św. św. Piotra i Pawła w Krakowie, są zabytkowymi obiektami o poważnym znaczeniu historycznym. W sposób bezpośredni świadczą o przeszłości tego terenu w czasie jego funkcjonowania najpierw w obrębie Okołu, a później Krakowa. Wskazują na układ świeckiej zabudowy, gabaryty budynków, ich formę, technologię i technikę wykonania fundamentów, a częściowo także wyższych kondygnacji. Wraz z innymi elementami materialnego kontekstu ujawnionymi w toku prac wykopaliskowych, są źródłem historycznym umożliwiającym próbę rekonstrukcji dziejów tej części miasta na wielu płaszczyznach.

Podstawowym założeniem prac konserwatorskich będzie przeprowadzenie interwencji zmierzających do usunięcia istniejących zagrożeń i zniszczeń, w celu umożliwienia obiektom bezpiecznego trwania. Drugim założeniem, tak samo ważnym, będzie wydobycie cech charakterystycznych dla poszczególnych partii murów, co przyczyni się również do poprawy ich estetyki. Przy realizacji tych zadań konieczne będą konsultacje z archeologami, architektami i historykami zaangażowanymi w badania i prace.

Realizacja robót remontowo-konserwatorskich odbędzie się z poszanowaniem substancji zabytkowej z różnych okresów historycznych i będzie przebiegała przy zastosowaniu zasady minimalnej, koniecznej ingerencji.

Właściwym jest również podjęcie konserwacji murów zamykających przestrzeń wirydarza. Interwencji wymaga przede wszystkim tynkowany mur oddzielający teren od krakowskich Plant oraz kamiennie-ceglany mur łączący NW narożnik wschodniego skrzydła klasztoru ss. Klarysek z SE narożnikiem kościoła. Ich pominięcie przyczyniłoby się nie tylko do zaistnienia dysonansu estetycznego w relacji do zakonserwowanych murów w wirydarzu, ale (z uwagi na zniszczenia murów) potencjalnie mogłoby stanowić zagrożenie dla jego użytkowników.

Sytuacja w jakiej znajdują się relikty zabytkowej architektury odsłonięte w toku archeologicznych badań wykopaliskowych na terenie wirydarza przy zakrystii kościoła św. św. Piotra i Pawła w Krakowie oraz mury graniczne wirydarza (wschodni i południowy), skłania do sformułowania następujących ogólnych wniosków:

1. W fazie przygotowań do prac konserwatorskich wskazane jest rozpoznanie poziomu zawilgocenia oraz zasolenia murów. Badania takie pomogą w opracowaniu strategii utrzymania odpowiedniego i stabilnego mikroklimatu w czasie prac i po ich zakończeniu.
2. Powiązanie reliktyw kamienicy z XIII/XIV w. i fundamentów istniejących budynków zabytkowych (kościół św. św. Piotra i Pawła i Archiwum UJ) czyni obligatoryjnym zastosowanie odpowiednich zaprojektowanych trwałych konstrukcji zabezpieczających ich statykę i integralność.
3. Doraźne zabezpieczenia murów stopniowo muszą zostać zastąpione w czasie konserwacji środkami, które w sposób trwały i niewidoczny dla odbiorcy wzmocnią strukturę zabytków. Należy wprowadzić je z zachowaniem wszystkich zewnętrznych cech świadczących o charakterze i metryce murów. Dopiero po skonsolidowaniu obiektów możliwy będzie demontaż zabezpieczeń z drewna oraz płyt OSB.
4. W toku prac konserwatorskich powierzchnie murów muszą zostać oczyszczone, odsolone oraz zdezynfekowane, a następnie poddane impregnacji. Środek impregnujący nie może ograniczać dyfuzji pary wodnej w obrębie obiektów.
5. Dla lepszej docelowej ekspozycji murów kamienicy z przełomu XIII i XIV wieku właściwym będzie rekonstrukcja jego odsadzki i wewnętrznego lica oraz fragmentów zniwelowanych na potrzeby dziewiętnastowiecznego kanału. Rekonstrukcja wykonana być musi przy użyciu materiałów analogicznych do użytych w oryginale, wg wskazań i przy kontroli komisji konserwatorskich.
Warunek ten musi zostać spełniony także przy uzupełnieniach mniejszych ubytków we wszystkich obiektach podlegających konserwacji.
6. Fundament z XVI w. odkryty przez Radwańskich i Poleskiego musi zostać poddany pełnej konserwacji technicznej, łącznie z uzupełnieniem największych ubytków budulca i spoin. W związku z planowaną ekspozycją, konieczne będzie również lokalnie przeprowadzenie zabiegów o charakterze estetycznym. Prace konserwatorskie trzeba będzie skoordynować z działaniami przy wykończeniu powierzchni konstrukcji żelbetowej, bezpośrednio korespondującej z fundamentem.

7. Podobne postępowanie jak w punkcie 6 należy podjąć również wobec południowego odcinka fundamentu dawnego Archiwum UJ. Uwagę zwrócić należy na opracowanie łęku i węgarów kanału występującego w jego wschodniej części. Po oczyszczeniu z gruzu przestrzeni najbliższej jego wylotowi otwór należy zamurować przy wprowadzeniu koniecznych izolacji.

W pracach konserwatorskich przy zachodnim odcinku fundamentu dawnego archiwum zmierzać należy do utrzymania pierwotnego charakteru wszystkich jego składowych. Szczególną uwagę zwrócić trzeba tu na wchodzące w jego strukturę relikty kamienicy z przełomu XIII i XIV wieku.

8. Ciągi instalacji nie mogą przebiegać po powierzchniach ani w strukturach poddawanych konserwacji zabytkowych elementów.

9. Dla trwałej poprawy stanu muru oddzielającego teren wirydarza od Plant konieczne jest zabezpieczenie obiektu przed oddziaływaniem wody, poprzez wprowadzenie izolacji jego fundamentu z warstwą drenażową oraz zadbanie o konstrukcję i pokrycie jego dachu.

Charakter mieszanego wątku murowego, widoczny w naturalnych odkrywkach przegrody, wskazuje że nie ma on wartości ekspozycyjnej i jego wyprawa powinna zostać utrzymana.

10. Warunkiem poprawy sytuacji wilgotnościowej muru łączącego NW narożnik wschodniego skrzydła klasztoru ss. Klarysek z narożnikiem SE kościoła p.w. św. św. Piotra i Pawła, jest wprowadzenie przy nim warstwy drenażu oraz skutecznego sposobu odprowadzenia wód opadowych z terenu sąsiadującego z nim. Głębsza ingerencja w grunt przy murze nie jest możliwa z powodu lokalizacji archeologicznego świadka, pozostawionego właśnie w tym rejonie. Realizacja tych wskazań przyczyni się do ograniczenia kapilarnego podciągania wilgoci przez mur i jego dezintegracji w drodze krystalizacji soli oraz przemarzania.

Poza tym, w ramach prac powyższym podjąć należy pełną konserwację techniczną i estetyczną wątku.

11. Zalecana jest konserwacja i ekspozycja strzępia miejskiego muru obronnego z kamienia (XIV w.), zlokalizowanego w narożniku SE wirydarza. Sposób jego aranżacji ustalony zostanie w toku zwoływanych komisji konserwatorskich.

12. Po przeprowadzonej konserwacji zalecana będzie okresowa kontrola stanu wszystkich obiektów.

13. Sytuacje, w których nie będzie możliwości jednoznacznego podporządkowania się wytycznym zawartym w założeniach należy rozwiązać indywidualnie w czasie prac.

B) Proponowane postępowanie konserwatorskie

• Czynności wstępne i badania odnoszące się do wszystkich murów odsłoniętych w toku badań archeologicznych

1. Wykonanie dokumentacji fotograficznej stanu obiektu przed konserwacją.
2. Określenie stopnia zawilgocenia muru i ustalenia jego optymalnego poziomu, monitorowanego następnie w toku konserwacji.
3. Pobranie próbek do badań laboratoryjnych w celu zapoznania się z poziomem zasolenia obiektu oraz porównania składu (jakościowego i ilościowego) zapraw.

• Zabiegi odnoszące się do poszczególnych obiektów

- Relikty kamienicy XIII /XIV w.

1. Wstępne oczyszczenie powierzchni murowych z pozostałości gruntu, wtórnych zapraw oraz doraźnych zabezpieczeń pianką poliuretanową, przeprowadzone z wykorzystaniem pędzli, odkurzacza oraz metodami mechanicznymi. Na tym etapie utrzymane zostaną konstrukcje z drewna i płyt OSB czasowo stabilizujące mury.
2. Wykonanie wstępnego zabiegu dezynfekcji murów preparatem glono- i grzybobójczym *BFA f-my Remmers*, metodą dwukrotnego natrysku (mokre na mokre) celem ograniczenia szkodliwego działania mikroorganizmów w toku prowadzonych robót.
3. Zabezpieczenie osypujących się powierzchni murów i reliktyw historycznych zapraw preparatem wzmacniającym *Funcosil KSE 300 f-my Remmers*, opartym na estrach etylowych kwasu krzemowego i pozostawienie ich na czas konieczny do wytrącenia się żelu (przerwa technologiczna).

4. Wprowadzenie technicznych zaleceń sformułowanych po przeprowadzonej ekspertyzie konstruktorskiej dotyczącej obiektu, np.:

- a) zbrojenie osłabionych partii muru z użyciem kotew z prętów stalowych, gwintowanych \varnothing 10 cm, z nałożeniem nakrętek z podkładkami. Otwory wiercone w spoinach, tak ażeby po dokręceniu nakrętki czoło kotwy można było zasłonić zaprawą fugi.
- b) Wykonanie iniekcji ciśnieniowych zaczynem na bazie białego cementu z dodatkiem ciasta wapiennego, w celu konsolidacji rozluźnionych struktur murowych. Wiercenia pod iniekcje wykonywane w spoinach do głębokości nie przekraczającej grubości obiektu, z każdej z dostępnych stron. W przypadku lokalnego wyciekania zaczynu na zewnątrz przez zniszczone spoiny, zostaną one uszczelnione lub wymienione z użyciem tradycyjnej zaprawy wapienno-piaskowej w proporcjach 3:1 z dodatkiem niskoalkalicznego cementu portlandzkiego.

5. Demontaż zabezpieczeń z drewna i płyt OSB wykonany po całkowitym związaniu zaczynu iniekcji.

6. Konsolidacja odspojonych partii zapraw roztartych poza granice spoin metodą iniekcji z udziałem wapna hydraulicznego *Ledan TB-I* f-my Kremer.

7. Zabieg właściwego oczyszczenia licowych powierzchni muru pokrytych relikami zaprawy wapienno-piaskowej przy udziale parownic. Ewentualne czyszczenie uporczywych zabrudzeń metodami chemicznymi (kwaśny węglan amonu, 4% roztwór kwasu fluorowodorowego) i mechanicznymi. Ślady zabrudzeń osadzonych na murach mających znaczenie historyczne (np. okopcenia) zostaną utrzymane. Oczyszczenie fundamentowych powierzchni muru na sucho metodą strumieniowo-ścierną z zastosowaniem agregatu Ce Pe.

8. Właściwy zabieg dezynfekcji muru przy ponownym zastosowaniu preparatu glono- i grzybobójczego *BFA*, metodą dwukrotnego natrysku (mokre na mokre).

9. Usunięcie soli rozpuszczalnych w wodzie na drodze ich migracji do rozszerzonego środowiska.

10. Rekonstrukcja odsadzki i lica wewnętrznego muru wschodniego kamienicy, a także fragmentów muru wyburzonych w związku z budową ceglanego, dziewiętnastowiecznego

kanalu blokowego. Uzupełnienia wykonane będą z użyciem zaprawy tradycyjnej, wapienno-piaskowej w proporcjach 3:1 z dodatkiem niskoalkalicznego cementu portlandzkiego (ok. 5%). Będą one naśladowały oryginalne powierzchnie muru (licowe i fundamentowe) rodzajem, formą budulca i sposobem jego położenia (z utrzymaniem rzędowania, warstw wyrównawczych i charakteru strzępi murowych).

- 11. Porządkowanie fug poprzez:** a) uzupełnienie ubytków spoin oryginalnych do poziomu pierwotnego, z utrzymaniem ich charakteru jako wypełnień licowych i fundamentowych;
b) uzupełnienie ubytków zapraw wewnętrznych w przypadku strzępi murowych;
c) wykonanie spoinowania rekonstrukcji murów wprowadzonych w toku konserwacji.

Użyta zostanie tradycyjna zaprawa wapienno-piaskowa, analogiczna do zastosowanej przy rekonstrukcjach i uzupełnieniach muru (scharakteryzowana wyżej). W celu upodobnienia tekstury nowych wypełnień do fug oryginalnych, skład wypełniacza może być modyfikowany poprzez dodanie drobin nieroztartego, zaschniętego wapna, węgla drzewnego, czy mączki ceglanej.

- 12. Scalenie kolorystyczne nienaturalnych przebarwień kamienia z użyciem mineralnych pigmentów proszkowych na farbie krzemianowej *Siliconharzfarbe LA* firmy Remmers.**

- 13. Hydrofobizacja powierzchni muru preparatem *Funcosil SL*, tego samego producenta.**

- Relikty fundamentu odcinkowego i ściany parteru kamienicy z XVI w.

1. Wstępne oczyszczenie powierzchni murowych z pozostałości gruntu, nadmiarów zaprawy cementowo-piaskowej nałożonej przy podbijaniu fundamentów oraz doraźnych zabezpieczeń pianką poliuretanową. Zabieg przeprowadzony zostanie z wykorzystaniem pędzli, odkurzacza oraz metodami mechanicznymi. Na tym etapie utrzymane będą obecne konstrukcje z drewna czasowo stabilizujące mury.

2. Wykonanie wstępnego zabiegu dezynfekcji fundamentowych filarów i łuku oraz reliktyw ścian preparatem glono- i grzybobójczym *BFA*, metodą dwukrotnego natrysku (mokre na mokre) celem ograniczenia szkodliwego działania mikroorganizmów w toku prowadzonych robót.

3. Zabezpieczenie osypujących się powierzchni wątków preparatem wzmacniającym *Funcosil KSE 300*, opartym na estrach etylowych kwasu krzemowego i pozostawienie ich na czas konieczny do wytrącenia się żelu (przerwa technologiczna).

4. Wprowadzenie technicznych zaleceń sformułowanych w przeprowadzonej na wstępie ekspertyzie konstruktorskiej. W związku z wykonanym już podbiciem filarów skala interwencji technicznych prawdopodobnie będzie ograniczona. Możliwe do wdrożenia jest zbrojenie osłabionych partii filarów z użyciem kotew z prętów stalowych i wykonanie iniekcji ciśnieniowych (scharakteryzowane wyżej w postępowaniu odnoszącym się do muru kamienicy z przełomu XIII i XIV w.).

5. Demontaż doraźnych zabezpieczeń drewnianych, wykonany po całkowitym związaniu zaczynu ewentualnych iniekcji.

6. Zabieg właściwego oczyszczenia powierzchni murowych na sucho metodą strumieniowości z zastosowaniem agregatu Ce Pe.

7. Właściwy zabieg dezynfekcji przy ponownym zastosowaniu preparatu glonobójczego *BFA*, metodą dwukrotnego natrysku (mokre na mokre).

8. Usunięcie soli rozpuszczalnych w wodzie z fundamentu na drodze ich migracji do rozszerzonego środowiska.

9. Uzupełnienie największych ubytków obiektu z użyciem zaprawy tradycyjnej, wapienno-piaskowej (skład i proporcje jak w przypadkach scharakteryzowanych wyżej).

Wypełnienia będą naśladowały powierzchnie oryginalne fundamentu rodzajem, formą budulca i sposobem jego położenia.

10. Uzupełnienie ubytków spoin do poziomu pierwotnego, z utrzymaniem ich charakteru jako wypełnień fundamentowych oraz licowych. Użyta zostanie tradycyjna zaprawa wapienno-piaskowa, (skład i proporcje jak w przypadkach scharakteryzowanych wyżej). W celu upodobnienia tekstury nowych wypełnień do fug oryginalnych, skład wypełniacza może być

modyfikowany poprzez dodanie drobin nieroztartego, zaschniętego wapna, węgla drzewnego, czy mączki ceglanej.

11. Scalenie kolorystyczne nienaturalnych przebarwień kamienia z użyciem mineralnych pigmentów proszkowych na farbie krzemianowej *Siliconharzfarbe LA*.

12. Hydrofobizacja powierzchni filarów i łęku preparatem *Funcosil SL*.

- Fundament z wapienia (XVI w.) odkrytego przez Radwańskich i Poleskiego

1. Wstępne oczyszczenie powierzchni fundamentu z pozostałości gruntu, nadmiarów zaprawy cementowo-piaskowej oraz doraźnych zabezpieczeń pianką poliuretanową. Zabieg przeprowadzony zostanie z wykorzystaniem pędzli, odkurzacza oraz metodami mechanicznymi.

2. Wykonanie wstępnego zabiegu dezynfekcji fundamentu preparatem glono- i grzybobójczym *BFA*, metodą dwukrotnego natrysku (mokre na mokre) celem ograniczenia szkodliwego działania mikroorganizmów w toku prowadzonych robót.

3. Zabezpieczenie osypujących się powierzchni fundamentu preparatem wzmacniającym *Funcosil KSE 300*, opartym na estrach etylowych kwasu krzemowego i pozostawienie ich na czas konieczny do wytrącenia się żelu (przerwa technologiczna).

4. Zabieg właściwego oczyszczenia powierzchni fundamentu na sucho metodą strumieniowości z zastosowaniem agregatu Ce Pe.

5. Właściwy zabieg dezynfekcji przy ponownym zastosowaniu preparatu glono- i grzybobójczego *BFA*, metodą dwukrotnego natrysku (mokre na mokre).

6. Usunięcie soli rozpuszczalnych w wodzie z powierzchni fundamentu na drodze ich migracji do rozszerzonego środowiska.

7. Uzupełnienie największych ubytków obiektu z użyciem zaprawy tradycyjnej, wapienno-piaskowej (skład i proporcje jak w przypadkach scharakteryzowanych wyżej).

Wypełnienia będą naśladowały powierzchnie oryginalne fundamentu rodzajem, formą budulca i sposobem jego położenia.

8. Uzupełnienie ubytków spoin do poziomu pierwotnego, z utrzymaniem ich oryginalnego charakteru. Użyta zostanie tradycyjna zaprawa wapienno-piaskowa (skład i proporcje jak w przypadkach scharakteryzowanych wyżej). W celu upodobnienia tekstury nowych wypełnień do fug oryginalnych, skład wypełniacza może być modyfikowany poprzez dodanie drobin nieroztartego, zaschniętego wapna, węgla drzewnego, czy mączki ceglanej.

9. Scalenie kolorystyczne nienaturalnych przebarwień kamienia z użyciem mineralnych pigmentów proszkowych na farbie krzemianowej *Siliconharzfarbe LA*.

Postępowanie będzie skoordynowane z pracami przy estetycznym wykończeniu konstrukcji żelbetowej, prowadzonymi przez zespół zajmujący się całościową aranżacją nowego budynku.

10. Hydrofobizacja powierzchni fundamentu preparatem *Funcosil SL*.

- Strzępie miejskiego muru obronnego (XIV w)

1. Wstępne oczyszczenie strzępia z zabrudzeń i wtórnych zapraw przeprowadzone z wykorzystaniem pędzli, odkurzacza oraz metodami mechanicznymi.

2. Wykonanie wstępnego zabiegu dezynfekcji preparatem glono- i grzybobójczym, metodą dwukrotnego natrysku (mokre na mokre) celem ograniczenia szkodliwego działania mikroorganizmów w toku prowadzonych robót.

3. Zabezpieczenie osypujących się powierzchni zaprawy i kamienia preparatem wzmacniającym *Funcosil KSE 300*, opartym na estrach etylowych kwasu krzemowego i pozostawienie ich na czas konieczny do wytrącenia się żelu (przerwa technologiczna).

4. Konsolidacja odspojonych partii zaprawy metodą iniekcji z udziałem wapna hydraulicznego *Ledan TB-I*.
5. Oczyszczenie powierzchni obiektu na sucho metodą strumieniowo-ścierną z zastosowaniem agregatu Ce Pe.
6. Właściwy zabieg dezynfekcji strzępia przy ponownym zastosowaniu preparatu glono- i grzybobójczego *BFA*, metodą dwukrotnego natrysku (mokre na mokre).
7. Usunięcie soli rozpuszczalnych w wodzie na drodze ich migracji do rozszerzonego środowiska.
8. Porządkowanie powierzchni zaprawy strzępia poprzez uzupełnienie jej największych ubytków. Użyta zostanie tradycyjna zaprawa wapienno-piaskowa, analogiczna do zastosowanej przy rekonstrukcjach i uzupełnieniach muru (scharakteryzowana wyżej). W celu upodobnienia tekstury nowych wypełnień do fug oryginalnych, skład wypełniacza może być modyfikowany poprzez dodanie drobin nieroztartego, zaschniętego wapna, węgla drzewnego, czy mączki ceglanej.
9. Scalenie kolorystyczne nienaturalnych przebarwień kamienia z użyciem mineralnych pigmentów proszkowych na farbie krzemianowej *Siliconharzfarbe LA*.
10. Hydrofobizacja powierzchni strzępia preparatem *Funcosil SL*, tego samego producenta.

- Fundamenty budynku dawnego Archiwum UJ

1. Wstępne oczyszczenie powierzchni fundamentów z pozostałości gruntu, nadmiarów zaprawy cementowo-piaskowej oraz doraźnych zabezpieczeń pianką poliuretanową. Zabieg przeprowadzony zostanie z wykorzystaniem pędzli, odkurzacza oraz metodami mechanicznymi.
2. Wykonanie wstępnego zabiegu dezynfekcji fundamentów preparatem glono-

i grzybobójczym *BFA*, metodą dwukrotnego natrysku (mokre na mokre) celem ograniczenia szkodliwego działania mikroorganizmów w toku prowadzonych robót.

3. Zabezpieczenie osypujących się powierzchni fundamentów preparatem wzmacniającym *Funcosil KSE 300*, opartym na estrach etylowych kwasu krzemowego i pozostawienie ich na czas konieczny do wytrącenia się żelu (przerwa technologiczna).

W zabiegu szczególna uwaga zostanie zwrócona na skuteczną konsolidację reliktyw kamienicy XIII/XIV w. wychodzących w skład fundamentu.

4. Zamurowanie wylotu kanału występującego we wschodniej części południowego odcinka fundamentu z użyciem cegły ceramicznej i gotowej cementowo-piaskowej zaprawy murarskiej np. *MM 100* f-my Baumit lub innej o podobnych parametrach. Wykonane zostaną dwie ścianki z cegieł z dylatacją pomiędzy nimi oraz wewnętrzną izolacją z papy bitumicznej.

5. Zabieg właściwego oczyszczenia powierzchni fundamentów na sucho metodą strumieniowo-ścierną z zastosowaniem agregatu Ce Pe.

6. Właściwy zabieg dezynfekcji przy ponownym zastosowaniu preparatu glono- i grzybobójczego *BFA*, metodą dwukrotnego natrysku (mokre na mokre).

7. Usunięcie soli rozpuszczalnych w wodzie z powierzchni fundamentów na drodze ich migracji do rozszerzonego środowiska.

8. Uzupełnienie największych ubytków fundamentu w odcinku zachodnim z użyciem zaprawy tradycyjnej (skład i proporcje jak w przypadkach scharakteryzowanych wyżej). Wypełnienia będą naśladowały powierzchnie oryginalne obiektu rodzajem, formą budulca i sposobem jego położenia. Szczególna uwaga zostanie zwrócona na utrzymanie charakteru reliktyw kamienicy XIII/XIV w. wychodzących w skład fundamentu.

9. Otynkowanie zamurowania wylotu dawnego kanału w południowym odcinku fundamentu gotową zaprawą cementowo-wapienną *MPI* f-my Baumit, albo inną o podobnych parametrach.

10. Uzupełnienie ubytków spoin do poziomu pierwotnego, z utrzymaniem ich oryginalnego charakteru. Użyta zostanie tradycyjna zaprawa wapienno-piaskowa (skład i proporcje jak w przypadkach scharakteryzowanych wyżej). W celu upodobnienia tekstury nowych wypełnień do fug oryginalnych, skład wypełniacza może być modyfikowany poprzez dodanie drobin nieroztartego, zaschniętego wapna, węgla drzewnego, czy mączki ceglanej.

11. Scalenie kolorystyczne nienaturalnych przebarwień kamienia z użyciem mineralnych pigmentów proszkowych na farbie krzemianowej *Siliconharzfarbe LA*.

W przypadku południowego odcinka fundamentu postępowanie konserwatorskie będzie skoordynowane z pracami przy wykończeniu konstrukcji żelbetowej.

12. Hydrofobizacja powierzchni fundamentów preparatem *Funcosil SL*.

● Czynności odnoszące się do murów granicznych wirydarza

- Kamienno-ceglany mur łączący NW narożnik wschodniego skrzydła klasztoru ss. Klarysek z narożnikiem SE kościoła św. św. Piotra i Pawła

1. Wprowadzenie warstwy żwiru drenażowego w sąsiedztwie posadowienia muru kamienno-ceglanego (do głębokości 0,3 m) w celu zmniejszenia tendencji do podciągania kapilarnego wilgoci przez jego strukturę. Głębsza ingerencja w podłoże nie jest możliwa z powodu lokalizacji w tym rejonie niebadanego archeologicznie świadka gruntu.

2. Sprawdzenie efektywności odprowadzania wody opadowej z terenu przy murze kamienno-ceglanym. W przypadku jej potwierdzenia prace naprawcze względem płyty betonowej z wymodelowanym centralnie korytem prowadzone będą wg następującego planu:

a) oczyszczenie powierzchni betonowych na sucho metodą strumieniowo-ścierną z zastosowaniem agregatu Ce Pe; b) usunięcie spękanych i niestabilnych fragmentów betonu metodami mechanicznymi; c) ewentualne położenie podsypki w miejscach dużych ubytków oraz jej zagęszczenie; d) uzupełnienie ubytków płyty i koryta. Użyta zostanie gotowa mieszanka betonowa B-20 f-my Baumit zbrojona w razie potrzeby drutem stalowym zbrojeniowym \varnothing 8,0 – 12,0 mm.

3. Oczyszczenie muru kamienno-ceglanego z nawarstwień pyłowych oraz usunięcie z nich całkowicie zniszczonych spoin, niewłaściwie wykonanych uzupełnień ubytków budulca metodami mechanicznymi.
4. Wykonanie wstępnego zabiegu dezynfekcji wątku preparatem glono- i grzybobójczym *BFA*, metodą dwukrotnego natrysku (mokre na mokre).
5. Zabezpieczenie osypujących się powierzchni wątku preparatem wzmacniającym *Funcosil KSE 300* i pozostawienie ich na czas konieczny do wytrącenia się żelu.
6. Właściwe oczyszczenie muru kamienno-ceglanego metodą strumieniowo-ścierną z użyciem agregatu Ce-Pe.
7. Zabieg właściwej dezynfekcji muru przy ponownym zastosowaniu preparatu glono- i grzybobójczego *BFA*, metodą dwukrotnego natrysku (mokre na mokre).
8. Usunięcie soli rozpuszczalnych w wodzie z powierzchni wątku na drodze ich migracji do rozszerzonego środowiska.
9. Przekształcenie instalacji umożliwiające usunięcie rurek metalowych i PCV z powierzchni muru.
10. Wykonanie konserwacji technicznej żelaznej furtki zawieszanej w zamurowanym otworze komunikacyjnym, poprzez mechaniczne oczyszczenie z produktów korozji, zabezpieczenie preparatem odrdzewiającym *Cortanin F* f-my Organika, a następnie pomalowanie grafitową farbą antykorozyjną f-my Lowicyn.
11. Uzupełnienie największych ubytków muru kamienno-ceglanego z użyciem budulca historycznego, pozyskanego w toku prac konserwatorskich w wirydarzu oraz gotowej zaprawy cementowo-wapiennej *MPI* albo innej o podobnych parametrach. Wypełnienia będą naśladowały powierzchnie oryginalne murów rodzajem, formą budulca i sposobem jego położenia. Uzupełnienie mniejszych ubytków cegły w murze wykonane będą przy zastosowaniu zapraw renowacyjnych *Restauriermörtel* rozprowadzanych w wodnym roztworze preparatu *Haftfest* (1:6).

12. Uzupełnienie ubytków wierzchniej partii spoin muru kamienno-ceglanego. Zastosowana zostanie tradycyjna zaprawa wapienno-piaskowa (skład i proporcje jak w przypadkach scharakteryzowanych wyżej). W celu upodobnienia tekstury nowych wypełnień do fug oryginalnych, skład wypełniacza może być modyfikowany poprzez dodanie drobin nieroztartego, zaschniętego wapna, węgla drzewnego, czy mączki ceglanej.

13. Scalenie kolorystyczne nienaturalnych przebarwień uzupełnień kamienia i cegły przy pomocy pigmentów mineralnych na bazie farby *Silokonharzfarbe LA*.

14. Hydrofobizacja powierzchni muru kamienno-ceglanego przy udziale preparatu *Funcosil SNL*.

- Mur oddzielający wirydarz od Plant krakowskich

Prace przy obiekcie poprzedzone zostaną wprowadzeniem izolacji przeciwwilgociowej jego fundamentu od strony Plant oraz sprawdzeniem efektywności dotychczasowego systemu odprowadzenia wód opadowych z rejonu muru. W razie potrzeby wykonane zostaną w tym zakresie niezbędne naprawy i zmiany.

Działania konserwatorskie odnoszące się do obiektu przebiegać będą dalej wg poniższego planu:

1. Przeprowadzenie obserwacji tynkowanych powierzchni muru w celu rozpoznania oznak wskazujących na charakter jego wewnętrznej budowy. Będą one pomocne w typowaniu lokalizacji odkrywek stratygraficznych.

2. Wykonanie badań stratygraficznych nawarstwień tynkarsko-malarskich muru metodami mechanicznymi i ich dokumentacja.

Jeśli w wyniku badań zostaną ujawnione warstwy, cenne ze względów historycznych, artystycznych, estetycznych lub zabytkowych decyzje co do postępowania z nimi zostaną ustalone komisyjnie. Jeśli eksploracje nie zmienią w sposób istotny aktualnego obrazu zewnętrznych wykończeń muru, prace konserwatorskie będą przebiegać wg przedstawionych niżej propozycji.

3. Przeprowadzenie oględzin stanu konstrukcji i pokrycia daszku nad murem, wraz z wprowadzeniem koniecznych korekt. Wszystkie naprawy prowadzone będą przy zachowaniu zastanych schematów konstrukcyjnych. W wymianach całkowicie zniszczonych elementów daszku zostaną użyte materiały analogiczne pod względem rodzaju i formy do zastosowanych pierwotnie.
4. Oczyszczenie powierzchni muru z nawarstwień pyłowych przy użyciu odkurzaczy, pędzli i miękkich szczotek.
5. Usunięcie wadliwie wykonanych i szkodliwie oddziałujących, wtórnych uzupełnień wyprawy (łat i zatarć cementowo-piaskowych o źle opracowanej powierzchni, uzupełnień ze szpachli mineralnych i żywicznych).
6. Usunięcie partii tynków całkowicie zniszczonych i zasolonych.
7. Wymiana instalacji elektrycznej prowadzonej do lampy i latarni zamontowanych na powierzchni muru i dostosowanie jej do współczesnych przepisów oraz wymagań. Zabieg przeprowadzony będzie przez wykwalifikowany personel branżowy. Ciągi nowych kabli będą położone w starych duktach instalacyjnych.
8. Konsolidacja wyprawy w miejscach odspojień metodą iniekcji podtynkowych przy zastosowaniu wapna hydraulicznego *Ledan TB-I*.
9. Położenie tynków szerokoporowych *SP Top SR* f-my Remmers (lub innych o podobnych parametrach) w dolnych rejonach muru w grubości pozwalającej na ich powierzchniowe wykończenie zatarciem wapienno-piaskowym.
10. Wykonanie konserwacji technicznej drzwi żelaznych zawieszonych w otworze komunikacyjnym zlokalizowanym przy północnej krawędzi muru. Prace polegać będą na:
 - a) przeprowadzeniu przeglądu ich działania i wprowadzeniu niezbędnych regulacji;
 - b) usunięciu wtórnych nawarstwień malarskich metodami chemiczno-mechanicznymi z użyciem past spulchniających powłoki olejne (n. p.: *Żel do usuwania starych powłok*

f-my 3V3) i metalowych szczotek drucianych; c) mechanicznym oczyszczeniu z produktów korozji; d) zabezpieczeniu preparatem odrdzewiającym *Cortanin F*; e) pomalowaniu grafitową farbą antykorozyjną.

12. Uzupełnienie powierzchniowych ubytków tynku zaprawą wapienno-piaskową o grubości wypełniacza podobnej jak w przypadku wyprawy zastanej. Powierzchnie nowych zatarć zostaną dostosowane do faktury zapraw oryginalnych.

13. Malowanie powierzchni tynków farbami krzemianowymi *Soldalit*. Kolorystyka wykończeń zostanie ustalona w czasie komisji konserwatorskiej.

Fotografie:

1.

Fot. 1. Kraków, Wirydarz przy zakrystii kościoła św. św. Piotra i Pawła w Krakowie. Mury odkryte w toku archeologicznych badań wykopaliskowych prowadzonych w latach 2011-2021. Fragment wschodniego muru kamienicy XIII/XIV w. od strony zewnętrznej (wschodniej). I. Jakubczyk 2021 r.

2.

Fot. 2. Kraków, Wirydarz przy zakrystii kościoła św. św. Piotra i Pawła w Krakowie. Mury odkryte w toku archeologicznych badań wykopaliskowych prowadzonych w latach 2011-2021. Fragment wschodniego fundamentu kamienicy XIII/XIV w. od strony zewnętrznej (wschodniej). I. Jakubczyk 2021 r.

3.

Fot. 3. Kraków, Wirydarz przy zakrystii kościoła św. św. Piotra i Pawła w Krakowie. Mury odkryte w toku archeologicznych badań wykopaliskowych prowadzonych w latach 2011-2021. Fragment ściany wschodniej kamienicy XIII/XIV w. od strony zewnętrznej (wschodniej). I. Jakubczyk 2021 r.

4.

Fot. 4. Kraków, Wirydarz przy zakrystii kościoła św. św. Piotra i Pawła w Krakowie. Mury odkryte w toku archeologicznych badań wykopaliskowych prowadzonych w latach 2011-2021. Fragment narożnika SE kamienicy XIII/XIV w. od strony południowej. I. Jakubczyk 2021 r.

5.

Fot. 5. Kraków, Wirydarz przy zakrystii kościoła św. św. Piotra i Pawła w Krakowie. Mury odkryte w toku archeologicznych badań wykopaliskowych prowadzonych w latach 2011-2021. Fragment wschodniego muru kamienicy XIII/XIV w. od strony zachodniej, ze zniszczonym licem, zabezpieczonym wstępnie zaprawą. I. Jakubczyk 2021 r.

6.

Fot. 6. Kraków, Wirydarz przy zakrystii kościoła św. św. Piotra i Pawła w Krakowie. Mury odkryte w toku archeologicznych badań wykopaliskowych prowadzonych w latach 2011-2021. Fragment wschodniego muru kamienicy XIII/XIV w. od strony wewnętrznej (zachodniej). I. Jakubczyk 2021 r.

7.

Fot. 7. Kraków, Wirydarz przy zakrystii kościoła św. św. Piotra i Pawła w Krakowie. Mury odkryte w toku archeologicznych badań wykopaliskowych prowadzonych w latach 2011-2021. Widok na wewnętrzne lico narożnika kamienicy XIII/XIV w. z rysującą się w dole odsadzką. I. Jakubczyk 2021 r.

8.

Fot. 8. Kraków, Wirydarz przy zakrystii kościoła św. św. Piotra i Pawła w Krakowie. Mury odkryte w toku archeologicznych badań wykopaliskowych prowadzonych w latach 2011-2021. Widok otworu we wschodnim fundamencie kamienicy XIII/XIV w. od strony wewnętrznej (zachodniej). I. Jakubczyk 2021 r.

9.

Fot. 9. Kraków, Wirydarz przy zakrystii kościoła św. św. Piotra i Pawła w Krakowie. Mury odkryte w toku archeologicznych badań wykopaliskowych prowadzonych w latach 2011-2021. Jeden z filarów fundamentu odcinkowego kamienicy z XVI w. I. Jakubczyk 2021 r.

10.

Fot. 10. Kraków, Wirydarz przy zakrystii kościoła św. św. Piotra i Pawła w Krakowie. Mury odkryte w toku archeologicznych badań wykopaliskowych prowadzonych w latach 2011-2021. Jeden z filarów fundamentu odcinkowego kamienicy z XVI w. I. Jakubczyk 2021 r.

11.

Fot. 11. Kraków, Wirydarz przy zakrystii kościoła św. św. Piotra i Pawła w Krakowie. Mury odkryte w toku archeologicznych badań wykopaliskowych prowadzonych w latach 2011-2021. Zniszczenia struktury jednego z filarów fundamentu odcinkowego kamienicy z XVI w. I. Jakubczyk 2021 r.

12.

Fot. 12. Kraków, Wirydarz przy zakrystii kościoła św. św. Piotra i Pawła w Krakowie. Mury odkryte w toku archeologicznych badań wykopaliskowych prowadzonych w latach 2011-2021. Fragment łuku fundamentu odcinkowego kamienicy z XVI w., wnikaącego we wschodni fundament kościoła. I. Jakubczyk 2021 r.

13.

Fot. 13. Kraków, Wirydarz przy zakrystii kościoła św. św. Piotra i Pawła w Krakowie. Mury odkryte w toku archeologicznych badań wykopaliskowych prowadzonych w latach 2011-2021. Zachodnia powierzchnia fundamentu (XVI w.) odkrytego przez T. i K. Radwańskich oraz J. Poleskiego, wzmocnionego żelbetową konstrukcją, cz. północna. I. Jakubczyk 2021 r.

14.

Fot. 14. Kraków, Wirydarz przy zakrystii kościoła św. św. Piotra i Pawła w Krakowie. Mury odkryte w toku archeologicznych badań wykopaliskowych prowadzonych w latach 2011-2021. Zachodnia powierzchnia fundamentu (XVI w.) odkrytego przez T. i K. Radwańskich oraz J. Poleskiego, wzmocnionego żelbetową konstrukcją, cz. środkowa. I. Jakubczyk 2021.

15.

Fot. 15. Kraków, Wirydarz przy zakrystii kościoła św. św. Piotra i Pawła w Krakowie. Mury odkryte w toku archeologicznych badań wykopaliskowych prowadzonych w latach 2011-2021. Konstrukcje drewniane czasowo zabezpieczające lico fundamentu (XVI w.) odkrytego przez T. i K. Radwańskich oraz J. Poleskiego. I. Jakubczyk 2021 r.

16.

Fot. 16. Kraków, Wirydarz przy zakrystii kościoła św. św. Piotra i Pawła w Krakowie. Mury odkryte w toku archeologicznych badań wykopaliskowych prowadzonych w latach 2011-2021. Południowy odcinek fundamentu budynku dawnego Archiwum UJ w cz. wschodniej, z otworem wylotowym starego kanału. I. Jakubczyk 2023 r.

17.

Fot. 17. Kraków, Wirydarz przy zakrystii kościoła św. św. Piotra i Pawła w Krakowie. Mury odkryte w toku archeologicznych badań wykopaliskowych prowadzonych w latach 2011-2021. Południowy odcinek fundamentu budynku dawnego Archiwum UJ w cz. środkowej. I. Jakubczyk 2023 r.

18.

Fot. 18. Kraków, Wirydarz przy zakrystii kościoła św. św. Piotra i Pawła w Krakowie. Mury odkryte w toku archeologicznych badań wykopaliskowych prowadzonych w latach 2011-2021. Południowy odcinek fundamentu budynku dawnego Archiwum UJ w cz. zachodniej. I. Jakubczyk 2023 r.

19.

Fot. 19. Kraków, Wirydarz przy zakrystii kościoła św. św. Piotra i Pawła w Krakowie. Mury odkryte w toku archeologicznych badań wykopaliskowych prowadzonych w latach 2011-2021. Zachodni odcinek fundamentu budynku dawnego Archiwum UJ z wtopionymi weń relikdami kamienicy z XIII/XIV w. I. Jakubczyk 2023 r.

20.

Fot. 20. Kraków, Wirydarz przy zakrystii kościoła św. św. Piotra i Pawła w Krakowie. Mury odkryte w toku archeologicznych badań wykopaliskowych prowadzonych w latach 2011-2021. Zachodni odcinek fundamentu budynku dawnego Archiwum UJ z wtopionymi weń relikdami kamienicy z XIII/XIV w. I. Jakubczyk 2023 r.

21.

Fot. 21. Kraków, Wirydarz przy zakrystii kościoła św. św. Piotra i Pawła w Krakowie. Kamienno-ceglany mur (XVII-XVIII w.) łączący NW narożnik wschodniego skrzydła klasztoru ss. Klarysek z narożnikiem kościoła I. Jakubczyk 2023 r.

22.

Fot. 22. Kraków, Wirydarz przy zakrystii kościoła św. św. Piotra i Pawła w Krakowie. Fragment kamienno-ceglanego muru (XVII-XVIII w.) łączącego NW narożnik wschodniego skrzydła klasztoru ss. Klarysek z narożnikiem kościoła, wraz zamurowanym otworem komunikacyjnym. I. Jakubczyk 2023 r.

23.

Fot. 23. Kraków, Wirydarz przy zakrystii kościoła św. św. Piotra i Pawła w Krakowie. Fragmenty ceglanej ściany wschodniego skrzydła klasztoru ss. Klarysek ze strzępiem kamiennego miejskiego muru obronnego (XIV w.) po lewej stronie. I. Jakubczyk 2023 r.

24.

Fot. 24. Kraków, Wirydarz przy zakrystii kościoła św. św. Piotra i Pawła w Krakowie. Tynkowany mur (XIX w.) oddzielający wirydarz od Plant krakowskich - widok od strony wschodniej. I. Jakubczyk 2023 r.

25.

Fot. 25. Kraków, Wirydarz przy zakrystii kościoła św. św. Piotra i Pawła w Krakowie. Fragment tynkowanego muru (XIX w.) oddzielającego wirydarz od Plant krakowskich- widok od strony zachodniej. I. Jakubczyk 2023 r.

26.

Fot. 26. Kraków, Wirydarz przy zakrystii kościoła św. św. Piotra i Pawła w Krakowie. Fragment tynkowanego muru (XIX w.) oddzielającego wirydarz od Plant krakowskich- widok od strony zachodniej. I. Jakubczyk 2023 r.